

PRIJEVODI GAZALIJEVIH KNJIGA, POSLANICA I RASPRAVA NA BOSANSKOM JEZIKU

Almir FATIĆ

Ebu Hamid Muhammed ibn Muhammed ibn Muhammed el-Gazali je nezaobilazno ime klasične muslimanske učenosti. Svaki iole ozbiljniji pristup povijesti muslimanskog mišljenja nepotpun je bez spominjanja ovog kolosalnog muslimanskog učitelja, sveučilišnog profesora, filozofa, šejha, mislioca i mistika visokih duhovnih dometa. Gazali je nosilac najčasnijih zvanja u Svijetu islama (“jamac islama”, “ures vjere”) i po mnogima obnovitelj/mudžeddid islama i njegova sveukupna učenja u petom stoljeću islamske ere (450h./1058 - 505h./1111).¹ Oni koji tako misle, po našem Mehmed-ef. Handžiću, “imadu pravo, jer je Gazalija svojim radom, nastojeći spojiti između islamske mistike i drugih vjerskih nauka i boreći se protiv mnogih neosnovanih filozofskih naučavanja, mnogo zadužio islam. Njegova su djela u islamskoj nauci stvorila preokret. I sad se osjeća potreba da se pojavi muž koji će danas učiniti ono što je Gazalija u svoje vrijeme učinio”.²

Lik i misao, te intelektualno-duhovno zrijevanje ovog imama stoljećima je predmet pomnih analiza, učenih studija i intelektualnih raspru u različitim dijelovima muslimanskog svijeta, posebice u onim u kojima je misao ovog učitelja vjere dočekana s oduševljenjem i najvećim duhovnim zanosom i

intelektualnom radošću. Jednako tako Gazalijeva misao je izučavana i proučavana na latinskom Zapadu i njegovim katedrama povijesti sveljudskog mišljenja. Štaviše Gazalijeva misao je imala znatan utjecaj i na temelje pojedinih tokova srednjovjekovne i novovjekovne evropske filozofske misli prepoznatljive u imenima Alberta Velikog, T. Akvinskog, R. Decarta, R. Bacona i dr. I dan-danas se misao ovog velikana duhovnosti islamske univerzalnosti na odsjecima islamskih studija zapadnih univerziteta dovodi do uma i srca zaljubljenika istinske gnoze/*ma'rifa*, koja nesumnjivo izbija i, rekli bismo, šiklja u djelima Gazalija.

Nadahnuto Gazalijevo pero zasjeklo je u skoro sve grane islamske učenosti i ostavilo neizbrisiv utjecaj na potonju učenost i generacije koje slijede. Njegov nemirni i neumorni duh do punine je uozbiljio i k umu priveo svu snagu ljudskog mišljenja onim spoznajnim instrumentima za koje se dotada mislilo da su neprikosnovena, potom ih je stavio na ispit i kušnju ustvrdivši im njihova spoznajna graničja, te naposljetku pripremio i produbio put ka spasotvornoj mudrosti/*irfan* koja nadilazi racio i čija su graničja nedosezljiva i nedokučiva, budući da se smješta u kraljevstvo srčane spoznaje/*kešf, mukašefa*.

Njegova djela iz oblasti islamske jurisprudencije, teologije, metafizike, etike, kozmologije, misticizma/*tesawufa* itd. spadaju u red najumnijih i najtemeljitijih spisa koje je jedan musliman ikada napisao. Njegova djela nisu suhoparna štiva koja, kao takva mogu biti isuviše dosadna za čitanje, već je u njima kondenzirana životnost, razdraganost, oslobođenost duha i uma i prenabijalnost osobnog genija, koji zbog toga izliva najjastančanija zrnca vrle mudrosti, trezvene spoznaje i žive riječi (u)temeljene sa stranica kur'anske poruke i poslaničke poduke, a koje Gazali vješto svojim perom mudrosti pretače u svoja djela i, što je još važnije, u osobni život.

Duhovna biografija i bibliografija njegovih djela, rasprava i poslanica namicana je stoljećima. Nismo posve sigurni u konačnost Gazalijeve pisane baštine i naukovnih plodova njegove mudrosti. Bilo kako bilo, njegova dosadašnja otkrivena djela u mnogome mogu iscertati duhovni profil ovog mislioca islamskog duha. Svako novopronađeno njegovo djelo bit će dodatna crta za bolje i sve dublje poznavanje njegova životna kruga, često nerazumljenog od strane njegovih savremenika, što mu je pričinilo i poneku poteškoću sa političkim dušebrižnicima islamske imperije, i njegova životnoknjiškog opusa koji bi nam mogao baciti poneku novu zraku svjetlosti na njegovu misao i, možda, zlobnicima njegova opusa iščupati zlobu iz njihovih grudi!

Gazalijeva djela stoljećima se prevode na sve kulturne jezike svijeta. Pojedina njegova djela i dijelovi njegovog monumentalnog štiva, "slavnog kitaba" *Ihya'ulumiddina/Oživljavanje vjerskih znanosti*, mogu se čitati na brojnim evropskim i svjetskim jezicima. Gazalijev nauk iznova se prihvaća i otkriva, "upravo zbog te širine i dubine Al-Ghazalijeva mišljenja, muslimansko čovječanstvo, i čovječanstvo u cjelini, Al-Ghazalija neprestano i iznova otkriva".³

Razložno se je ovdje upitati zašto se Gazalijeva misao "neprestano i iznova otkriva"? Prof. dr. Enes Karić je do sada jedan od rijetkih koji je našoj kulturnoj i intelektualnoj javnosti ponudio razložne odgovore i utemeljenu prosudbu o tome zašto Gazalija trebamo i danas čitati.⁴ Teško je bilo šta novo pridodati na odveć znanstvene i mudre prosudbe uvaženog prof. Karića, no ipak usuđujemo se da istaknemo i podvučemo tri momenta,

koja također i cijenjeni profesor iznosi, a čine nam se značajna s aspekta teme koja je posrijedi. Naime, po našem mišljenju, Gazali jeste jedan od onih alima muslimanskog ummeta koji je u djelu pokazao i do riječi doveo ono što mi decenijama pokušavamo i izričemo u sintagmi "islam = način ili sistem života". "Gazalijeva djela do punine su izvela i protumačila ovu sintagmu. Dovoljno je pogledati njegovo najobuhvatnije djelo *Ihya*, koje je po poglavljima i odjeljcima koncipirano tako da po širini i dubini rečenu sintagmu u cjelini oslovljava. U uvodu ovog grandioznog djela sam Gazali nam objašnjava zašto ga je podijelio u četiri sržna poglavlja, koja opet imaju svako po deset odjeljaka: "Ono što me je rukovodilo da ovo djelo podijelim u četiri poglavlja jesu dva razloga: prvi i osnovni je u tome što je ovakav redoslijed u istraživanju i razumijevanju nužan, jer se znanje koje vodi ka ahiretu dijeli na znanje koje se primjenjuje / *'ilm el-mu'amele* i znanje koje se intuitivno otkriva / *'ilm el-mukāšefe*. Pod znanjem koje se otkriva mislim samo na spoznaju onoga što je (s)poznato, a pod znanjem po kojem se postupa mislim na ono znanje koje se u djelo treba sprovesti, pored spoznaje. Drugi razlog je u tome što sam uvidio iskrenu želju kod nekih studenata da fikh podijele na dijelove."⁵

Uzmemo li u obzir cjelokupan Gazalijev opis onda spominjana sintagma dobiva još više na značaju. U Gazalijevom *Ihyau* otčitavamo poruku da samo sveobuhvatno znanje ili islam cjeline, punine, islam usistemljen u život može nas odvesti lijepom mjestu na ahiretu!

Drugi momenat, koji želimo ovdje istaknuti i koji se uvijek spominje kada je Gazalijevo djelo posrijedi, a koji se opet nedovoljno i površno uzima u razmatranje jeste činjenica, zaista od krupnog značaja, da je Gazali pomiritelj "izvanjskog"/*zahir* i "unutarnjeg"/*batin* aspekta islama (zbilje), ili izmiritelj islama i sufizma, čime je "islam (p)ostao sufijski", ali je i "sufizam (p)ostao islamski".⁶ Dobri poznavaoци i proučavatelji Gazalijevog djela reći će da je Gazali pokušao da učini "ortodoksiju mističnom, misticizam ortodoksijom, a obje filozofičnima"⁷, i da je taj podvig bez presedana ne samo u islamskoj već u duhovnosti uopće!

Ovakav pristup Ebu Hamida el-Gazalija od golemog je značaja ne samo za vrijeme u kojem je on živio, vrijeme koje je posvema burno u tom periodu muslimanske ere, kada su se množila tajna

ezoterička društva, čak povezana i sa političkom vrhuškom muslimanskog hilafeta, koja su ekstremnim ezoterizmom zbunjuće djelovala na muslimanski puk, a također i kada je golemo muslimansko carstvo počelo da se urušava u samo sebe, već je značajan i za sva potonja stoljeća, kao što je i danas, i to ne u tako malom dijelu muslimanskih zemalja ili muslimanskih zajednica diljem svijeta. Ovaj izmiriteljski gazalijanski pristup danas je nasušno potreban i nužan, prije svega, poradi tako potrebnog sveopćeg procesa međumuslimanskog dijaloga ili razumijevanja koje više ne može i ne smije zadugo čekati zbog tako krupnih svjetskih događaja koji se izravno tiču sudbine muslimanskog ummeta. Ovakav koncept, također, važan je i zbog činjenice stalnog prisustva međumuslimanskih jalovih rasprava među različitim tokovima muslimanske interpretativne tradicije, prije svega, sufizma i vebabizma. Kažemo jalovih rasprava, ni u kom slučaju nismo protiv plodotvornih i uzajamno slušajućih rasprava koje urođuju većim međusobnim povjerenjem i razumijevanjem, jer imamo dojam da se često muslimanske rasprave vode o pitanjima o kojim je sud već odavno izrečen a koji se uopće ne spominje! Pogotovo kada imamo na umu zahir-batin značenja Kur'ana o kojima je Gazali zaista briljantno i krajnje odmjereno progovorio u svom *Ihyau*, u odjeljku o učenju Kur'ana, i u knjizi *Mišqatu-lenwar*/Niša svjetlosti⁸ uspostavljajući, na taj način, osnove za daljnja umovanja o temi o kojoj govorimo. Detaljna izlaganja ove teme ostavljamo za drugu priliku. Gazali je, po našem sudu, utemeljitelj onoga što bismo mogli nazvati kulturom dijaloga ili međusobnog razumijevanja, onoga što današnjim muslimanima itekako nedostaje. Kao potvrdu ove tvrdnje navodimo njegove riječi iz njegove poslanice *Fejsalu-t-tefrika* a koje nam se čine da pogađaju u srž ovdašnje muslimanske kulture dijaloga: "Ja vidim, blagi brate, da si konzervativan, tjesnograd i razbijenih misli, otkako si čuo neke zavidnike da navaljuju na moja neka djela, koja se odnose na vjerske tajne. Oni misle da se ta moja djela ne slažu sa pravcem ashaba i velikih mutekellima i drže da je kjufur udaljiti se za jednu dlaku od Imami Eš'arina pravca. Lakše malo, blagi i konzervativni brate. Nemoj se uzrujavati i mučiti. Popusti malo, strpi se i blago se udalji od toga što te muči. Znaj, da nije bilo savršenijeg učitelja od

Božijeg Poslanika, pa su mu ipak (nevjernici) rekli da je lud, kao što su i za Kur'an, rekli, da Mu se sadržina sadrži iz basni starih naroda. (...) Prije upuštanja u raspravu s nekim prijateljem upozori i njega i sebe na definiciju kjufura. Ako taj prijatelj bude stajao na stanovištu da je kjufur sve ono što se kosi sa naukom, Ebu-Hasan Eš'arije ili sa školom mutezile ili sa učenjem hanbelijskog mezheba, ako, dakle, bude neuidavan i slijep "mukalid", onda ga ostavi, nemoj raspravljati s njim i gubiti vrijeme. A ako je uidavan, a ipak ako bude mišljenja da su kjufur drugi mezhebi, osim recimo Eš'arina, onda ga upitaj otkud je stekao tako uvjerenje da je istina samo uz Eš'ariju, te da Bakilaniju smatra nemuslimanom. Da li mora biti pravo ono što govori Eš'arija, što je godinama stariji? Ako je tako, onda treba da imaju i mutezilije pravo, jer su oni godinama stariji od Eš'arije. Kakva je to logika?! - Kakva je razlika između Bakilanije i Kalanicije?!"⁹

I treći momenat kada je posrijedi značaj iščitavanja Gazalijevih djela danas prepoznajemo u općem duhu vremena u kojem se nalazi muslimanski svijet i svijet uopće. Iskustva zapadnoevropskog mišljenja izražena u filozofiji racionalizma, pozitivizma, naturalizma, egzistencijalizma i inih izama nisu modernom homo sapiensu donijela očekivano duhovno zadovoljstvo i spasotvorno znanje, nego krizu duhovnosti/identiteta na planu kulture, a na planu ekonomije tržišnu utakmicu bezdušnog i bezbožnog (?) potrošačkog društva. Takvi razvoj događaja duha i ropskog potčinjavanja materiji nije mogao čovjeku Moderne i Postmoderne donijeti toliko traženu spoznaju i ozračje duhovne i duševne sigurnosti. Spisi imama Gazalija, i da ne nabrajamo druge duhovne lučonoše islamske misli, jedino su u stanju današnjem modernom čovjeku Zapada otkriti ili pripomoći na putu do istine i smisla ljudske opstojnosti, ljudskog cilja ili svrhe obitavanja na Zemlji (halifetullah). Zato i ne čudi što danas veliki broj zapadnjaka duhovni i egzistencijalni smiraj nalazi u islamu preko djela Gazalija, ili, recimo, jednog Ibn 'Arabija i dr. Dakle, u Gazalijevim djelima moderni čovjek može pronaći istinsku duhovnost i spasonosnu mudrost koja ga nesumnjivo može odnjegovati u istinskog Božijeg namjesnika na Zemlji. U Gazalijevim djelima moćno se prepoznaje jedinstvo svega opstojećeg, koje u ravnoteži drži Jedinu, Čija jedinstvenost se razliježe Univerzumom u bezbroj

mnoštva, koje, opet, svoj utok nalazi u Jednom. Izgubljenost duhovne ravnoteže koja je inherentna savremenom čovjeku moguće je povratiti usmjeraujući je ka Centru/tewhid, i živeći u sukladju sa Voljom Božijom / Šerijat, ili Voljom kojoj se sve, milom ili silom, potčinjava/islam. Eto, u tome, po našem mišljenju, leži, između ostalog, razlog ponovnog otkrivanja Gazalija na Zapadu. A kada je posrijedi muslimanski svijet, Gazali se nanovo otkriva u svjetlu spoznaje sve većeg broja muslimana da suhoparni formalizam ne može pružiti duhovnu raskoš onakvu kakvu je pružaju nacijedeni sokovi islamskih stabala crpljenih snagom iznutarnjih značenja Kur'ana i sunneta od strane, između ostalih, i jednog Gazalija.

Premda smo se posigurno udaljili od naslova ovog teksta, ipak, bilo je neophodno da napravimo ovaj uvod kako bismo, u cjelini gledano, svratili našu pozornost na neke značajke Gazalijeve misli ili, bolje rečeno na način kako ih vidi autor ovog rada, a koje mogu biti i razlozi prevođenja Gazalija na bosanski jezik. Stoga u nastavku želimo ispoštovati osnovnu intenciju ovog teksta, te dati prikaz prevedenih Gazalijevih knjiga, poslanica i rasprava, do sada štampanih na bosanskom jeziku, sa imenima prevodilaca, godine izdanja i imenima izdavača. Svjesno smo zaobišli jednu također zanimljivu temu koja se odnosi na naslove Gazalijevih djela pohranjenih u Gazi Husrevbegovoj biblioteci u Sarajevu, na prve susrete Bošnjaka sa Gazalijevim spisima ili njihovo izučavanje od strane naših učenjaka i zaljubljenika Gazalijeve duhovnosti. Tek usputice ćemo prisposmenuti i ukazati na neke od tekstova ili studija koje se bave Gazalijevim životom i mišljenjem, pridodane kao dodatak nekim bosanskim izdanjima.

Dakle, prema našem uvidu, na bosanski jezik su prevedene sljedeće Gazalijeve knjige, poslanice, rasprave ili dijelovi njegovog *Ihyaa*:

1. *Zagonetnosti i nepoznanice metafizičkog srca* (metafizičkog čovjeka), (naslov originala: "Adžaibu-l-kalb"). Prevodilac i komentator: Šejh Čolić hadži Mustafa-efendija, Jajce, 1967. Poglavlje je prevedeno iz Gazalijevog *Ihyaa*. U uvodnoj besjedi prevodilac veli: "Nakon dvadeset i sedam godina sam to poglavlje preveo na bosanski jezik, pošto sam se podervišio, a onda sam taj prijevod
2. *Vrijednost i svrha ustanove posta* (prema Gazalijinu *Ihjau-l-ulumu*), "Glasnik" IVZ br.4, Sarajevo, 1976., str.396-399., preveo h. Mehmed Handžić. Sam prevodiočev naslov kazuje da se radi o prijevodu iz Gazalijevog *Ihyaa*. Naslov iz *Ihyaa* je "Kitabu esrar-i-sawm" (Knjiga o tajnama posta), a preveden je dio uvoda ovog poglavlja i u cijelosti drugo poglavlje koje nosi izvorni naslov *Fi esrar-i-sawm we šurutih-i-batineh* (O tajnama posta i njegovim unutarnjim uvjetima). Ovaj Handžićev prijevod ponovno je objavljen u: *Izabrana djela Mehmeda Handžića*; knj. 5., Sarajevo, Ogledalo, 1999., str. 271-277.
3. *Ejjuhe-l-weled* (O, mladiću!), preveo s arapskog: h. Husejn Đozo, Sarajevo, Preporod, 1978., 31.str.; Izdanje je sravnjeno sa kritičkim izdanjem originala, koji su priredili Abdul-Malik Sulejmani, Omer Desuki i Muhammed Sadik Afifi ("Književne studije", treće izdanje, "Daru-l-Kišaf", Bejrut, 1963.), stoji u napomeni na kraju prijevoda ove poslanice, gdje se još kaže da je prvobitni tekst prijevoda "Ejjuhe-l-weled" sačinjen i objavljen prije blizu četiri decenije. Nismo uspjeli doći do saznanja gdje je i kada objavljen ovaj prvobitni tekst prijevoda. Isti prijevod ove Gazalijeve poslanice izdalo je i Muftijstvo Tuzla, bez godine izdanja.
4. *Alhemija sreće*, s arapskog: Salih Bradović, "Glasnik" VIS-a br.5., Sarajevo, 1982., str. 521-535. Prijevod ovog Gazalijevog spisa objavljen je i u knjizi *Naš učitelj el-Gazali*,

Sarajevo, 1995., s arapskog: Abdulah Čelebić. Izdavač: Kaderijsko-bedeviska tekija, Sarajevo, Čeljigović 36., interna upotreba. Također i u knjizi *Svjetlost zvana el-Gazali*, pod naslovom "Alhemija sreće", s arapskog preveo i priredio: Ismail Ahmetagić, Mostar: Hedijja, 2000., str. 7-27.

Dakle, *Alkemija sreće* je dosada objavljena tri puta i u tri različita bosanska prijevoda što držimo za nepotrebnu praksu iz razloga što postoje i drugi, isto tako, popularni spisi imama Gazalija koji zavređuju prevodilačku pozornost!

5. *Metoda gnostika*, (naslov originala: "Minhadžu-l-arifin"), s arapskog: Abdulah Čelebić, *Islamska misao*, br. 100. Sarajevo, 1987., str. 11-15. Ova Gazalijeva poslanica ponovno je objavljena u spominjanoj knjizi *Naš učitelj el-Gazali*, isti prevodilac s novim naslovom Put onih koji su spoznali.
6. *Otkrivanje i raspoznavanje iluzija kod ljudi*, (naslov originala: "El-Kešfu we-t-tebjin fi gururi-l-halki edžmein"), s arapskog preveo: Abdulah Čelebić, "Islamska misao", br. 113-114. Sarajevo, 1987., str. 7-12., (I dio Risale). I drugi dio je objavljen: "Islamska misao", br. 147-148., Sarajevo, 1991. str., 36-42. Ova Risala je objavljena također i u knjizi *Naš učitelj el-Gazali*, od istog prevodioca, a i u spomenutoj knjizi *Svjetlost zvana el-Gazali* pod naslovom Otkrivanje i objašnjavanje bjelosvjetskih obmana, u prijevodu Ismaila Ahmetagića, str. 31-79.
7. *Izbavljenje od zablude*, (naslov originala: "El-munkiz min ed-dalal"), prijevod i bilješke Hilmo Neimarlija, Sarajevo, El-Kalem, 1409/1989., 80. str.; kritičko izdanje.
8. *Znamenja u Allahovim stvorenjima*, (naslov originala: "El-hikmetu fi mahlukati-l-llah"), prijevod s arapskog: dr. Enes Karić, Sarajevo: Ljiljan, 1994., 122. str.; Na kraju prijevoda je pogovor dr. Rešida Hafizovića pod naslovom Temeljne odlike kozmološkog učenja "Abu Hamida Al-Gazalija", str. 115-120.
9. *Niša svjetlosti*, (naslov originala: "Miškātu-l-enwar"), prijevod i predgovor Enes Karić, Zenica, Bemust, 1997., 180. str. Na početku knjige ovog prijevoda je vrijedan predgovor
- Enesa Karića pod naslovom "Simboli svjetlosti" u ezoteričkom komentaru Kur'ana, str. 5-25. Na kraju je značajan pogovor W.H.T. Gairdnera pod naslovom "O čemu govori 'Niša svjetlosti'", str. 123-180.
10. *Tajne učenja Kur'ana*, (naslov originala: "Kitabu esrari tilaveti-l-Kur'an"), prijevod Džemail Ibranović, Travnik, Odbor Islamske zajednice, 1997., 124. str.; prijevod predstavlja dio poglavlja o ibadetima iz Gazalijevog *Ihyaa*. U starijim izdanjima naslov mu je Kitabu esrari tilavetu-l-Kur'ani, dok je u novim imenovan kao Kitabu adabi tilaveti-l-Kur'ani (Pravila učenja Kur'ana). U *Islamskoj misli* br. 125, Sarajevo, 1989., objavljen je dio ovog poglavlja (dva odjeljka) pod naslovom "O učenju Kur'ana", bez imena prevodioca, str. 3-5.
11. *Život poslije smrti*, s arapskog preveo: Ismail Ahmetagić, Novi Pazar, Mešihat IZ-e Sandžak, 1996. 121. str.; u predgovoru ovog djela (str. 3-5) prevodilac nas upozna je da je za prijevod ovog djela poslužilo njegovo izdanje na arapskom jeziku "E-d-durre el-fahire fi ma'rifeti 'ulumi-l-ahire", štampano u Bagdadu 1976. g.
12. *Staze sljedbenika islama*, (naslov izvornika: "Minhadžu-l-'abidin"), bez imena prevodioca, Sarajevo, Kadirijsko-bedeviska tekija Čeljigović, 1999., 272. str.; besplatan primjerak.
13. *Knjiga četrdeset osnova vjere* (naslov izvornika: "Kitabu-l-erbe'in fi usuli-d-din"), bez imena prevodioca, Sarajevo, Kadirijsko-bedeviska tekija Čeljigović, 2000., 271. str.; Ova knjiga je drugi dio knjige "Dragulji Kur'ana" (Dževahiru-l-Kur'an) a Gazali je dopustio da se može izdvojiti kao samostalno djelo ("Kešf ez-Zunun").
14. *Tajne namaza i posta* (naslov izvornika: "Esraru-s-salati we-s-sawmi džuz'un min ihyai 'ulumiddin"), preveo i priredio: Nazif Garib-Muderris, Mostar, Muftijstvo mostarsko, 2000., 138. str.; Knjiga predstavlja prijevod tri poglavlja iz *Ihyaa* Knjige o tajnama namaza i njihovom značaju (Kitabu esrari-s-salati we muhimmatima); prevedena su u cijelosti izuzev drugog poglavlja, i drugog poglavlja

- iz *Ihyaa* Knjige o tajnama posta (Kitabu esrari-sawmi), koje je, kako smo vidjeli ranije, prevedeno od strane M. Handžića.
15. *Savjeti vlastima* (naslov originala: "Et-tibrul-mesbuk fi nasihati-l-muluk"), prijevod s arapskog, predgovor i komentar Enes Karić, Sarajevo, El-Kalem, 2001., 281.str.; na početku knjige izvanredan predgovor E. Karića pod naslovom "El-Gazalijeva politička teorija i filozofija i djelo Savjeti vlastima", str. 5-25.
16. *Knjiga o znanju* (naslov originala: "Kitabu-l-'ilm"), prijevod s arapskog: Mehmedalija Hadžić, Znakovi vremena, Sarajevo, 2000., Vol. 3., dvobroj 9/10, str.16-34. Ovaj dvobroj Znakova vremena pored prijevoda Knjige o znanju u VII poglavlja iz Gazalijeva *Ihyaa* donosi nekoliko značajnih tekstova o Gazaliju: Mehmedalija Hadžić, O Gazalijevom razumijevanju znanja; Rešid Hafizović, Gazalijeva ezoterijska egzegeza; Golam Husejn Dinani, Gazali i filozofska misao; Saeid Abedpour, Osvrt na Gazalijevu političku misao. Dakle, poglavlje rezervirano za filozofiju u ovom broju ovog časopisa el-Gazaliju.
17. *Norme ponašanja u islamskom bratstvu*, (naslov izvornika: "Adabu-l-ulfeti we-l-ihveti we-suhbeti we-l-mua'šereti mea' esnafi-l-halki"), s arapskog na bosanski preveo Sabahuddin Skejić, komentar i provjera hadisa Isam Faris el-Horosani i Muhammed Junus Šuajb, komentar i bilješke preveo Izet Terzić, Sarajevo, Libris, 2001., 220. str.; Knjiga se sastoji iz tri poglavlja. Treće poglavlje je ranije prevedeno i štampano u knjižici pod naslovom Musliman pripadnik islama, bez imena prevodioca, Sarajevo, Omladinska zadruga MOS, 1991., 22. str.; Interna upotreba. Također i prva dva poglavlja su ranije prevedena pod naslovom Napitak duševne sreće, bez imena prevodioca, objavljena u već spominjanoj knjizi *Naš učitelj el-Gazali*, str. 140-193. Bitno je napomenuti da se ne radi u potpunosti o cjelovitim prijevodima što se može uvidjeti uspoređujući sa novim prijevodom Norme ponašanja... Znatna su odstupanja u navedenim predajama odn. u njihovom navođenju ili ispuštanju.
18. *O ljubavi*, (naslov originala: "Kitabu-l-mehabbeti we-š-šewki we-l-unsu we-r-rida"), prijevod Ebu Hamza, objavljen u knjizi *Naš učitelj el-Gazali*, str. 107-141. Radi se o manjem prijevodu iz *Ihyaa* knjige Kitabu-l-mehabbeti...

Pored navedenih prijevoda Gazalijevih knjiga, poslanica i rasprava zastupljenih u knjizi *Naš učitelj el-Gazali* vrijedno je spomenuti i zapaziti tekst Adil-ef. Čokića "Imam Gazalija, njegov život i rad", inače mnogo ranije objavljenog u Tuzli. Također u spominjanoj knjizi *Svijetlost zvana el-Gazali* prevedena je značajna studija o Gazaliju i njegovoj filozofskoj i sufijskoj etici iz pera dr. Muhammeda el-Behija, u prijevodu šehida Abdullaha Čelebića, str. 81-103. I na kraju da spomenemo da je u "Islamskoj misli", br. 126. Sarajevo, 1989. god. objavljen prijevod jednog malog dijela iz *Ihyaa*, poglavlje o hadždžu, bez imena prevodioca, str. 3-4, pod naslovom Fragmenti o višim ciljevima hodočašća.

Prema saznanjima autora ovog teksta El-Kalem je prije agresije na BiH najavljivao projekat prijevoda Gazalijevog kapitalnog djela *Ihyau'ulumidin*. Nesumnjivo bi to bio golem doprinos bošnjačkoj duhovnosti i šire na govornom području bosanskog jezika.

Stoga je i ovaj tekst poziv na jedan takav poduhvat i uslugu našem dinu!

BILJEŠKE

- ¹ Mehmed Handžić, *Izabrana djela*, IV, Sarajevo, Ogljedalo, 1999., str. 376.
- ² Ibid, str. 376.
- ³ Enes Karić, *Al-Ghazali mufessir-osloboditelj svijetova Kur'ana*, Muallim, br.7., str.5.
- ⁴ Ibid, str. 4-6
- ⁵ Ebu Hamid el-Gazali, *Ihya'ulumiddin*, Mektebetu Misr, 1998., str.12.
- ⁶ Enes Karić, El-Gazalijeva politička teorija i filozofija i djelo Savjeti vlastima, predgovor bosanskom prijevodu *Savjeti vlastima*, El-Kalem, 2001., str.6.
- ⁷ M.M. Sharif, *Historija islamske filozofije*, II, Sarajevo, 1988., str. 87.
- ⁸ El-Gazali, *Mišqatu-lenwar*, Daru-l-kutub el-ilmije, Bejrut, 1994. str. 20-23; v. na bosanskom jeziku prijevod djela *Mišqatu-lenwar* (Niša svjetlosti), str. 87-91.
- ⁹ R.Hafizović, *Gazalijeva ezoterijska egzegeza*, Znakovi vremena, br. 9/10., Sarajevo, 2000., str. 35-45.

Summary

**THE TRANSLATIONS OF GHAZALI'S
BOOKS, EPISTLES AND
DISCUSSIONS IN THE BOSNIAN
LANGUAGE**

Almir Fatić

The Muslim of Bosnia and Herzegovina are well acquainted with the colossal value of the work of Ebu Hamid Muhammad el-Ghazali. Many of his works and epistles have been translated into our language. Several articles, thematic of the life of this "outstanding personality of Islam" and his immeasurable contribution to the umma.

It seems that not a single work or study, dealing with the approach to the works of imam Ghazali - in the sense of noting down and evaluating the translations of Ghazali's works and epistles, has been written in our language. Therefore, we have decided upon the writing of this work. We have emphasized three crucial traits of Ghazali's presence in our country and the translation of his words into our language as well. Aside from that, we also noted, and this becomes evident after reading the bibliographies of the translations, that this work is important because it draws attention to the unnecessary repetition of the translations of the same works by various translators.

موجز

**كتب ورسائل ومناظرات الإمام الغزالي
المتجمة إلى اللغة البوسنية**

المير فاتيتش

إن مسلمي البوسنة والهرسك يعرفون جيدا ضخامة مؤلفات وأعمال أبي حامد محمد الغزالي. فالكثير من كتبه ورسائله مترجم إلى لغتنا البوسنية، وهناك العديد من المقالات التي تتحدث عن هذا «العالم الجيهذ» من علماء المسلمين، وعن خدماته الجليلة للأمة الإسلامية.

ويبدو لنا أن التعامل مع أعمال الإمام الغزالي في لغتنا يفتقر إلى دراسة تجمع وتسجل وتقيم الترجمات لكتب ورسائل الغزالي. وهذا الذي دفعنا لكتابة هذا المقال الذي بينا فيه ثلاث نقاط أساسية لوجود الغزالي في بلادنا وإضفاء اللغة البوسنية على أعماله. وكذلك نوهنا إلى التكرار غير الضروري في ترجمة الكتاب الواحد من قبل عدة مترجمين، وهذا واضح تماما بالاطلاع البسيط على لائحة الكتب المترجمة.

m